

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Мироненко Валентини Петрівни на дисертацію Боцман Мар'яни Василівни на тему «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», представлену до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право

Актуальність теми дослідження. Психологічний стан та психічне здоров'я є вкрай важливим для підтримки життєдіяльності кожної людини. В умовах сьогодення, питання психічного здоров'я громадян України і дотичного з ним питання дотримання прав і свобод людини, набули особливого значення. Адже Україна, попри складу геополітичну ситуацію, залишає незмінним статус правової, демократичної держави, де людина – понад усе. Однак, і це – реалії нашого буття, події сучасного світу все більше впливають на людину, на її особисте життя та особистий простір, при чому впливають далеко не позитивно. За прогнозами МОЗ України, надалі через наслідки війни медичної, в тому числі психіатричної допомоги потребуватимуть понад 15 млн. українців, і близько 3-4 млн. із них буде необхідне медикаментозне лікування (не виключено, що таке лікування потрібно буде надавати в закритих закладах з надання психіатричної допомоги, тобто в примусовому, а не добровільному порядку). Це означає, що державі доведеться зіштовхнутися з величезною кількістю громадян, які потребуватимуть серйозної психіатричної підтримки. Держава, яка позиціонує себе у світі цивілізованою, повинна приділяти і приділяє особливу увагу певним категоріям громадян, які є вразливими фізично - в силу віку, або психічно - в силу стану здоров'я. При чому названі категорії громадян, зважаючи на те, що вони зберігають за собою правовий статус учасника суспільних, в тому числі цивільно-правових відносин, зумовлює і особливий підхід до питання реалізації ними своїх особистих немайнових - природних та соціальних прав, закріплених цивільним законодавством і гарантованих Конституцією України.

Необхідно зазначити, що нині проблематика надання фізичній особі психіатричної допомоги у примусовому порядку переважно розглядалася в контексті кримінально-процесуальних відносин та здебільшого як особлива процесуальна форма кримінального провадження, а також в межах адміністративно-правових відносин, як спосіб захисту прав осіб з розладами психіки і поведінки. Окремих досліджень щодо цивільно-правового змісту відносин, які виникають у зв'язку із наданням фізичній особі психіатричної допомоги у примусовому порядку, і які прямо чи опосередковано впливають на особистісну сферу фізичної особи, особливо в частині реалізації нею особистих немайнових прав під час перебування в медичному закладі закритого типу, в Україні, не проводилось.

З огляду на наведене, обрана Боцман М. В. тема дисертаційного дослідження «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи» є актуальною та своєчасною науковою розробкою. Таким чином, дисертаційне дослідження Боцман М. В. є робота є першим в Україні комплексним дослідженням, в якому надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розкрито як форму здійснення фізичною особою особистих немайнових прав.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертанткою, загалом є аргументованими та переконливими. При їх обґрунтуванні використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел з філософії, загальної теорії права, цивільного, адміністративного права, цивільного, господарського процесуального права, українське та зарубіжне законодавство.

При цьому слід зазначити, що наукові джерела використані здобувачем переважно критично – з належним аналізом, коректною полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів, що свідчить про зрілість дослідника та її високу наукову культуру.

Вступ характеризується високим рівнем аргументації щодо необхідності опрацювання основних структурних елементів дисертації, вказується їх взаємопов'язаність та компліментарність одне відносно одного, аналіз змісту, висновків до кожного розділу та загальних висновків до роботи свідчить про правильність вибору інструментарію наукового дослідження, його влучність та можливість викладу шляхів розв'язання основних проблем саме завдяки високому науковому рівню відповідної дисертаційної праці.

Основні наукові результати дисертаційної роботи опубліковано в чотирьох наукових статтях, чотири із яких опубліковані в виданнях уключених до категорії «Б», одна в зарубіжному науковому періодичному виданні та чотири тези доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Низка положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що викладені в дисертаційному дослідженні Боцман М. В., отримано вперше або суттєво вдосконалено. Вони мають достатній ступінь наукової новизни. Так, здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає у дослідженні ключових аспектів реалізації фізичними особами, яким надається психіатрична допомога в примусовому порядку своїх особистих немайнових прав як учасника цивільно-правових відносин, а також розробленні на цій основі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування. Заслуговують на схвальний відгук положення новизни, які нададуть практичну можливість покращити сферу реалізації особами, які страждають на психічні розлади і поміщені до спеціального закладу з надання психіатричної допомоги, своїх суб'єктивних цивільних прав. Зокрема, дисертантом доведено, що у разі відсутності у медичному закладі, в який було доставлено особу з ознаками психічного розладу для здійснення психіатричного огляду, лікаря-психіатра, покласти обов'язок проведення такого огляду на: ургентного лікаря (незалежно від його медичної спеціалізації), іншого фахівця (медична сестра, фельдшер), який пройшов спеціальну підготовку щодо

діагностики, лікування та догляду за особами, які страждають на психічні розлади та підтвердив свою кваліфікацію; обґрунтовано необхідність введення у трудове законодавство та у законодавство про психіатричну допомогу норми, спрямованої на охорону трудових прав фізичної особи, якій надається (або надавалась) психіатрична допомога в примусовому порядку, а саме - збереження попереднього місця роботи та дотримання відповідних гарантій при укладенні, зміні та припиненні трудового договору (контракту), за умови, що після лікування, фізична особа здатна виконувати свою трудову функцію, та норми, яка б забороняла роботодавцю, іншим посадовим особам розголошувати інформацію про стан здоров'я найманого працівника та заклад, в якому він отримував медичну (психіатричну) допомогу; аргументовано необхідність запровадження загальнообов'язкового ліцензування медичних закладів, які надають психіатричну допомогу. Базовими напрямками діяльності таких медичних закладів слід визначити: відмову від надання стаціонарної допомоги з поступовим переходом на амбулаторне лікування осіб, у яких підтверджено психічний розлад; належна взаємодія із органами опіки та піклування, управліннями праці та соціального захисту населення, громадськими, благодійними та волонтерськими організаціями з питань загальної та спеціальної підтримки названої категорії громадян та ін.

Таким чином, дисертаційне дослідження Боцман М. В. здійснене на високому теоретичному та методологічному рівнях. Висновки, положення, рекомендації та пропозиції дисертації, відповідають вимогам Положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни і практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Тема дисертації ґрунтується на Плані дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р), Національній стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021),

основних положеннях Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2025 роки, проекту Стратегії стало розвитку України до до 2030 року, основних положень Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р., проекту Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021-2025, а також передбачено річними планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 р.р.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Для комплексного аналізу проблематики надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичними особами своїх особистих немайнових прав та для досягнення мети і завдань дослідження, було використано широкий спектр загальнонаукових, спеціальних і конкретно-наукових методів пізнання. Проміжні та остаточні наукові результати (висновки) досліджуваної проблематики щодо надання психіатричної допомоги у примусовому порядку як форми здійснення фізичною особою особистих немайнових прав, були сформульовані саме завдяки використанню постнекласичної методології, зокрема і шляхом поєднання з поширеною на сучасному етапі методологією юридичної компаративістики.

Зокрема, розкриттю проблематики дослідження сприяли такі методи, як діалектичний, історико-правовий, компаративістики, природно-правовий (юснатуралістичний), формально-юридичний, спеціально-юридичний та соціологічний. До прикладу, діалектичний метод сприяв дослідженню окресленої проблематики в динаміці; використання історико-правового методу дозволило висвітлити питання щодо зародження інституту надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та еволюцію його правового регулювання в зарубіжній й національній доктрині та практиці; за допомогою природно-правового (юснатуралістичного) методу здійснено спробу удосконалення цивільного процесуального регулювання надання психіатричної допомоги у примусовому

порядку як форми здійснення особистих немайнових прав.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що на основі положень і висновків дисертаційного дослідження розроблено пропозиції щодо вдосконалення чинного вітчизняного законодавства, а також рекомендації для правозастосовної практики у сфері реалізації особистих немайнових прав фізичними особами, яким надається психіатрична допомога в примусовому порядку.

Теоретичні та прикладні висновки, пропозиції і рекомендації дисертаційного дослідження мають перспективу використання в:

– *науково-дослідній сфері* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного і цивільного процесуального права (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ № 109-нд від 08.07.2024 року);

– *правозастосовній сфері* – під час розгляду і вирішення цивільних справ в порядку окремого провадження, учасниками яких є особи, що потребують надання психіатричної допомоги в примусовому порядку (акт впровадження Деснянського районного суду м. Києва);

– *у законотворчій діяльності* – в процесі оптимізації національного законодавства в сфері охорони психічного здоров'я та надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисципліни «Цивільне право», «Цивільний процес», «Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 08.07.2024 року, № 108-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація написана українською мовою, відповідає вимогам, що висуваються до підготовки такого виду робіт. Складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, з них основного тексту – 241 сторінка. Список використаних джерел розміщено на 32 сторінках і налічує 296 найменувань.

Анотація у стислій формі містить основні тези дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами.

Розділ 1 «Теоретико-правові та методологічні засади дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 1.1. «Стан наукової розробки та методологія дослідження надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», в якому дослідженню стан наукового дослідження та визначено методи, використання яких було застосовано при розгляді проблематики реалізації фізичними особами, яким надається психіатрична допомога в примусовому порядку своїх особистих немайнових прав.

Підрозділ 1.2. «Поняття і підстави надання психіатричної допомоги в примусовому порядку за законодавством України», в якому визначено поняття психіатричної допомоги та розглянуто умови, за яких законом передбачено можливість надання психіатричної допомоги саме в примусовому порядку.

Підрозділ 1.3. Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку в законодавстві деяких зарубіжних країн», в межах якого здійснено порівняльно-правовий аналіз законодавства та судової практики зарубіжних країн та національного законодавства у сфері надання психіатричної допомоги.

Розділ 2 «Здійснення особистих немайнових прав фізичної особи, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку» складається з двох підрозділів:

Підрозділ 2.1. «Здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, якій надається психіатрична допомога в примусовому порядку». В даному підрозділі автором розкрито першу групу особистих немайнових прав фізичної особи – природних прав, серед яких чільне місце займають право на життя, право на охорону здоров'я, право на особисту недоторканність тощо.

Підрозділ 2.2. «Здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, якій надається психіатрична допомога в

примусовому порядку», в якому надано детальну характеристику соціальних прав фізичної особи, закріплених нормами цивільного законодавства України.

Розділ 3 «Цивільно-правові та процесуальні аспекти надання психіатричної допомоги в примусовому порядку» складається з трьох підрозділів:

Підрозділ 3.1. «Юридична відповідальність за шкоду, завдану фізичній особі у зв'язку з наданням психіатричної допомоги в примусовому порядку», в якому наголошено на особливостях юридичної відповідальності медичного персоналу, в обов'язки якого входить догляд за пацієнтами спеціального психіатричного закладу та зроблено висновок, що допущена лікарська помилка, є окремою підставою відповідальності за завдану пацієнтові шкоду.

Підрозділ 3.2. «Порядок надання психіатричної допомоги в примусовому порядку в цивільному судочинстві» присвячено висвітленню питання щодо безпосередньої процедури розгляду справи про поміщення фізичної особи до психіатричного закладу в примусовому порядку.

Підрозділ 3.3. «Оптимізація національного законодавства про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку у відповідності із міжнародними вимогами та стандартами» присвячений теоретичному аналізу положень національного законодавства у сфері реалізації фізичної особою, якій надається примусова психіатрична допомога своїх особистих немайнових прав та внесено пропозиції щодо удосконалення законодавства в окресленій сфері.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Боцман М. В. на тему «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи» можуть бути використані правозастосовній, законотворчій, науково-дослідній діяльності, а також в освітньому процесі закладів вищої освіти, науково-дослідних розробках наукових установ, при підготовці наукових праць, плануванні досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. У цілому позитивно оцінюючи кваліфікаційну наукову працю, необхідно звернути увагу на окремі дискусійні питання, що потребують

додаткової аргументації, пояснень у ході публічного захисту або спрямовані на їх врахування в подальшій науковій роботі, зокрема:

1. Досліджуючи питання щодо підстав надання психіатричної допомоги в примусовому порядку за законодавством України (стор. 68-70 роботи), ви окремо розглядаєте таку підставу як «неспроможність фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби», та водночас пропонуєте під «неспроможністю фізичної особи самостійно задовольняти свої основні життєві потреби», розуміти стан особи, викликаний внутрішніми факторами - нестабільністю психічного здоров'я, що впливає на усвідомлення нею значення своїх дій та можливість керувати ними і не залежить від факторів зовнішніх, тобто йдеться виключно про те, що такий стан особи викликаний наявністю у цієї особи психічного захворювання.

Про які саме фактори зовнішнього впливу йдеться і чи не збігаються вони зі змістом іншої дефініції, іншого поняття - «складні життєві обставини» (змістом якого є здатність дезорганізації нормального наявний стану, поведінку особи та обраний нею стиль життя, самореалізації в ньому тощо)? Досліджуючи міжнародні стандарти у сфері дотримання прав людини, в тому числі такої, яка страждає на психічні розлади і поміщена до медичного закладу примусово, Ви вказуєте, що в міжнародному праві прийнято виділяти три системи (моделі) законодавчого урегулювання охорони психічного здоров'я фізичних осіб. Однак, із аналізу змісту дисертаційного дослідження, вами чітко не окреслено, що ж саме лежить в основі їх відмінності одна від одної. Тому б хотілося почути, який же критерій покладено в основу розмежування цих моделей? І інше питання в цьому ж напрямку – на Вашу думку чи може бути запозичений Україною зарубіжний, а саме європейський досвід реалізації фізичними особами, яким надається психіатрична допомога в примусовому порядку? Якщо так, то практика якої країни була б доцільна для використання Україною?

Разом з тим, висловлені зауваження є результатом авторської побудови роботи, за своїм характером є переважно дискусійними, носять характер побажань та в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації і не відносяться

до основних, концептуальних положень дисертації. Окремі з наведених дискусійних питань можуть бути корисними дисертанту для вирішення досліджуваних проблем в майбутніх працях.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертаційного дослідження й опрацювання наукових публікацій Боцман М. В. фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Боцман Мар'яни Василівни на тему «Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку як форма здійснення особистих немайнових прав фізичної особи», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним і завершеним науковим дослідженням.

За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих дисертантом результатів, дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Боцман Мар'яна Василівна – на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

**професор кафедри
цивільного права**

навчально-наукового інституту права та психології

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

Валентина МИРОНЕНКО